

VODIČ ZA USMENU ISTORIJU NA PROJEKTU "ROMA SOUL FOOD"

Creative Europe

Rezultat D3.1. Vodič za intervju o usmenoj istoriji

Ovaj projekat finansira Evropska Unija po programu Kreativna Evropa (CREA), po pozivu Evropske saradnje projekata malog obima (CREA-CULT-2024-COOP) pod ugovorom br. 101174182.

Mišljenja i stavovi izraženi u ovom dokumentu su isključivo stavovi autora i ne odražavaju nužno stavove Evropske unije ili Izvršne agencije za obrazovanje i kulturu (EACEA). Ni Evropska unija ni EACEA ne mogu biti odgovorne za njih.

autori: Alexandros Toulountzidis i Kleri Bakoura

Qualia

Sadržaj

UVOD.....	4
Pre intervju.....	6
Upoznavanje se temom – primarno istraživanje.....	6
OPREMA.....	8
VODIČ ZA PRIPREMU INTERVJUA – FORMULAR SAGLASNOSTI.....	11
 PROCEDURA REALIZACIJE INTERVJUA.....	 14
Intervju iz perspektive istraživača.....	14
Intervju iz perspektive reditelja.....	17
 Posle intervju.....	 25
Kalendar i inicijalna razmišljanja.....	25
SKLADIŠTENJE MATERIJALA.....	26
 Literatura.....	 29

UVOD

Ovaj vodič predstavlja alat koji stoji na raspolaganju konzorcijumu ROMA SOUL FOOD, kao i njegovim saradnicima istraživačima, zaposlenima i drugim zainteresovanim stranama. Reč je o priručniku namenjenom prvenstveno akterima koji se bave usmenom istorijom i usmenim svedočenjima u zemljama učesnicama projekta, a to su Srbija, Grčka i Slovenija. Međutim, kao javno dostupni dokument, ovaj priručnik je otvoren i za širu javnost. On prikazuje glavne tačke realizovanja intervjua iz oblasti usmene istorije i pruža savete i smernice o tome kako taj proces efikasno realizovati – kako u pogledu prikupljanja informacija, tako i u pogledu skladne interakcije između ispitivača i ispitanika. Priručnik je nastao na osnovu bibliografski zasnovanog istraživanja, ali i praktičnog iskustva autora.

Treba jasno naglasiti da ovaj vodič predstavlja samo jedan od mogućih pristupa sprovođenju intervjua iz oblasti usmene istorije, budući da svako može izabrati način koji mu najviše odgovara i za koji smatra da je najefikasniji. Ipak, imajući u vidu da je vodič izrađen u okviru evropskog projekta koji ima obavezu da ostvari određene rezultate, postoje određene smernice u kojima se korisnicima ovog vodiča preporučuje da ih prate prilikom sprovođenja intervjua u okviru projekta ROMA SOUL FOOD. Na primer, kada je reč o audio i video zapisu, očekuje se da se na kraju projekta isporuči kvalitativno vredan rezultat.

Vodič takođe obuhvata niz etičkih principa koje bi svi učesnici u procesu intervjua trebalo da poštuju. Konkretni primeri biće dati u delu vodiča koji se odnosi na etiku i ponašanje. Stoga, ovaj vodič ne treba posmatrati kao strogu normu koju korisnici moraju slepo slediti. Svaki intervju ima svoje specifičnosti i svi uključeni treba da pokažu visok stepen prilagodljivosti – posebno imajući u vidu da će se u okviru projekta ROMA SOUL FOOD intervjui voditi na romskom jeziku i njegovim različitim dijalektima. Osim članova romskih zajednica, svi ostali ispitivači moraće da prevaziđu jezičke i kulturne barijere kako bi uspostavili kontakt i prikupili relevantne informacije od svojih sagovornika.

Treba napomenuti da je ovaj vodič namenjen svima koji žele da zakorače u svet usmene istorije i očuvanja ličnog i zajedničkog sećanja. Ipak, ohrabrujemo

čitaocima koji žele da se dublje upuste u ovu oblast da istraže metodološka i praktična pitanja, što mogu učiniti uz pomoć relevantne literature navedene na kraju ovog vodiča.

Na kraju, želimo da se zahvalimo svim akterima koji će koristiti ovaj vodič, kao i članovima konzorcijuma ROMA SOUL FOOD, koji su se pobrinuli za prevod vodiča na pet jezika, čime je omogućen njegov veći domet i uticaj. Naravno, sve ovo ne bi bilo moguće bez finansijske podrške projekta ROMA SOUL FOOD od strane programa Kreativna Evropa, Evropske izvršne agencije za obrazovanje i kulturu (EACEA) i Evropske komisije.

Pre intervjua

Upoznavanje se temom – primarno istraživanje

Kada je tema definisana, kao što je to u ovom slučaju snimanje savremenih kulturnih praksi u vezi sa kuhinjom romskih zajednica u Srbiji, Grčkoj i Sloveniji, neophodno je da se ispitivači pre početka intervjua detaljno upoznaju sa temom. To se može učiniti na različite načine, ali svaki od njih ima određena ograničenja.

Kada se bavimo savremenim temama, izvori informacija mogu biti veoma raznoliki. Moguće ih je pronaći u klasičnoj literaturi – knjigama, naučnim člancima, zbornicima radova, tematskim izdanjima i slično. Međutim, izvori mogu biti i nekonvencionalni – internet članci, audio-vizuelni materijali (bilo video i zvuk zajedno, bilo samo audio – poput podkasta, snimaka razgovora i sl.), kao i tekstovi i reportaže u štampanim medijima ili diskusije koje je istraživač sam sproveo, uključujući forume i grupe za pomoć. Važno je istaći da sve informacije koje istraživači-ispitivači koriste moraju biti pažljivo proverene i, kada god je moguće, potkrepljene konkretnim izvorima.

Poznavanje teme i postojanje (ili izgradnja) šireg konteksta znanja o njoj predstavlja važan preduslov za sprovođenje intervjua. Ono omogućava proveru dobijenih informacija, njihovo smeštanje u širi istorijski kontekst u kom su sagovornici delovali i pričali svoju priču, kao i njihovu interpretaciju i evaluaciju. Važno je, međutim, praviti razliku između različitih tema koje istraživački timovi obrađuju. Neke teme su specifične i strogo vezane za konkretne događaje. Na primer, ukoliko se istražuje NATO bombardovanje Beograda, grčka diktatura ili procesi osamostaljenja Slovenije iz Jugoslavije – tada opšte predznanje o kontekstu omogućava proveru da li se dobijene informacije zaista odnose na događaje o kojima je reč, da li je ispitanik direktno ili indirektno učestvovao u njima, kao i da se sagleda njegova uloga u tim procesima. U većini slučajeva biće moguće proceniti i da li je sećanje sagovornika direktno ili posredno – tj. da li priča nešto što je lično doživeo ili što je čuo od drugih, odnosno saznao iz nekog drugog izvora.

S druge strane, postoje i teme koje su otvorenijeg tipa, gde intervjui doprinose tačnijem građenju postojećeg korpusa znanja ili njegovom proširivanju i pluralizaciji. Takav je slučaj i sa temom projekta ROMA SOUL FOOD. Cilj intervjua nije istraživanje

iskustva jednog pojedinca u vezi sa konkretnim događajem, već obogaćivanje postojeće tematske oblasti kulturnih praksi romskih zajednica u vezi sa kuhinjom i hranom u tri zemlje (Srbija, Grčka i Slovenija), u kojoj taj aspekt do sada nije bio detaljno proučavan. U ovom slučaju, osnovne informacije o temi pomažu da se potvrde dobijene izjave i izbegnu greške koje mogu nastati usled prelamanja fenomena kroz prizmu savremenosti. Na primer, pošto će se u okviru projekta ROMA SOUL FOOD prikupljati intergeneracijska svedočenja – od starijih i mlađih članova zajednica – važno je obratiti pažnju na pitanje dostupnosti prehrambenih proizvoda. Danas je zahvaljujući savremenim komercijalnim uslovima uobičajeno da su gotovo svi proizvodi dostupni tokom cele godine, ali to nije bio slučaj decenijama ranije. Ispitivač mora pažljivo slušati narativ starijih sagovornika kako bi razumeo da li se, na primer, u nekom konkretnom periodu zaista mogla koristiti određena sezonska namirnica.

Osnovni nivo poznavanja teme direktno utiče i na stepen poverenja koji se uspostavlja između ispitanika i ispitivača. Često je za „otvaranje” sagovornika neophodno da ispitivač pokaže da poznaje temu i da je u stanju da se, barem donekle, prilagodi normama zajednice sa kojom razgovara. Ovo je naročito važno kada su ispitanici pripadnici marginalizovanih grupa i zajednica, kao što su romske zajednice u zemljama učesnicama projekta. Potpuno nepoznavanje njihove terminologije, unutrašnje strukture i načina funkcionisanja može otežati uspostavljanje poverenja između sagovornika i ispitivača, što može dovesti do uskraćivanja informacija, otežane komunikacije i, na kraju, do intervjua i materijala koji se neće moći adekvatno koristiti za potrebe istraživanja.

Oprema

Oprema predstavlja još jedno važno poglavlje u vezi sa intervjuima iz oblasti usmene istorije, koje obuhvata pripremu pre samog intervjua (kupovina i priprema opreme), korišćenje tokom intervjua, kao i upravljanje, transport i skladištenje materijala nakon intervjua. Iako je ključni cilj ovih intervjua da se svedočenje zabeleži na način koji omogućava lak pristup informacijama - prvenstveno da se materijal može jasno i neometano čuti, a time i doživeti - estetski aspekt intervjua sve više dobija na značaju. Ukratko, to znači da je etički aspekt sprovođenja intervjua iz usmene istorije neraskidivo povezan sa njegovom kreativnom dimenzijom, s obzirom na to da se prikupljeni materijal, pored istorijskih istraživanja, može koristiti i u kreativne svrhe – poput dokumentarnih filmova, pozorišnih predstava itd.

Takođe je važno naglasiti da kupovina i korišćenje opreme zavise od krajnjeg cilja istraživačkog tima, ali i eventualnih ugovornih obaveza. Na primer, različiti su zahtevi kada istraživanje sprovodi univerzitetska institucija ili neformalna istraživačka grupa koja materijal koristi za naučne svrhe, a drugačiji su kada postoji ugovorna obaveza da se isporuči konačan proizvod koji će imati i kreativnu funkciju – kao što je slučaj sa evropskim projektom ROMA SOUL FOOD. U prvom slučaju dovoljna je jednostavna audio beleška uz pomoć mobilnog mikrofona ili diktafona, dok u drugom slučaju snimanje zvuka i slike po određenim standardima zahteva specifičnu opremu sa odgovarajućim mogućnostima. U nastavku ćemo razmotriti dva glavna segmenta snimanja – zvuk i sliku – i opremu potrebnu za postizanje željenog kvaliteta.

ZVUK

Zvuk je najvažniji deo snimanja usmenog svedočenja. Opšte je prihvaćeno da je kod gledanja intervjua iz usmene istorije (ili dokumentarnih formi zasnovanih na njima), zvuk važniji od slike. Ako je zvuk loš, naporan ili nejasan, publika gubi interesovanje jer se narušava tok priče i stvara osećaj nelagodnosti. S druge strane, čak i ako je slika slabijeg kvaliteta, dobar zvuk omogućava da se naracija prati bez problema.

Danas se zvuk može snimati čak i mobilnim telefonom, naročito ako je okruženje mirno i bez šuma. Novi modeli telefona često koriste kondenzatorske mikrofone (ili

MEMS mikrofone) koji omogućavaju visok kvalitet zvuka. Neki vrhunski telefoni čak imaju opcije koje izoluju zvuk izvora (tj. glasa ispitanika). Međutim, u bučnijim okruženjima ili kada ispitanik proizvodi mikrobuku (škripa stolice, lupkanje prstima itd.), ovi mikrofoni mogu biti nedovoljni.

Većina današnjih telefona može se povezati sa eksternim mikrofonima koji pružaju visokokvalitetan zvuk. Ta veza se najčešće ostvaruje putem adaptera povezanog na USB-C priključak telefona. Prenos zvuka može biti žičan ili bežičan. Izbor između ove dve opcije zavisi od uslova snimanja (unutrašnji ili spoljašnji prostor, buka itd.) i finansijskih mogućnosti tima.

Jedno od najpraktičnijih i često najisplativijih rešenja jeste prenosivi digitalni diktafon. U poređenju sa snimanjem mobilnim telefonom, prednosti su brojne: bolji kvalitet zvuka, veća osetljivost mikrofona, ugrađeni predpojačavači, usmereni (direkcionni) mikrofoni, filteri za smanjenje pozadinskih šumova, duže trajanje baterije i otpornost na spoljne uslove. Cene se kreću od vrlo pristupačnih do profesionalnih modela koji koštaju nekoliko stotina evra.

SLIKA

Snimanje slike je danas postalo znatno dostupnije, jer gotovo svi savremeni mobilni telefoni, pa čak i oni iz nižeg cenovnog ranga, mogu snimati video u Full HD (1080p) rezoluciji sa 30 fps. Vrhunski modeli nude i snimanje u 4K ili čak 8K rezoluciji, ali ti fajlovi su vrlo zahtevni za skladištenje i obradu. Ipak, čak i običan pametni telefon može proizvesti zadovoljavajući video zapis za potrebe projekta.

Za one koji žele viši kvalitet slike ili više kontrole nad kadrovima, moguće je koristiti:

- Video kamere
- DSLR foto-aparate
- Mirrorless (bezogledalne) foto-aparate

Iako su skuplji od telefona srednje klase, često su uporedivi sa vrhunskim telefonima, a profesionalni modeli mogu premašiti cenu i za nekoliko hiljada evra.

Glavna razlika:

- Video kamere mogu kontinuirano snimati bez prekida, dok DSLR i Mirrorless kamere često imaju ograničenje (15–30 minuta snimanja u kontinuitetu).
- DSLR i Mirrorless kamere omogućavaju veću kontrolu nad slikom, izbor objektiva, podešavanje svetla i boje – ali se mogu pregrevati pri dugotrajnom snimanju, naročito u 4K rezoluciji.

Prednosti DSLR/Mirrorless kamera uključuju mogućnost menjanja objektiva, bolje prilagođavanje svetlosnim uslovima i viši estetski kvalitet slike. Uz to, one omogućavaju i snimanje fotografija dodatnih materijala (dokumenta, fotografije, dnevnic).

Sve pomenute kamere (kamkorderi, DSLR, Mirrorless) mogu se povezati sa naprednim mikrofonom, što omogućava snimanje visokokvalitetnog zvuka i slike istovremeno.

STATIV (TRIPOD)

Za kraj, treba naglasiti da je stativ nezamenjiv deo opreme za pouzdano snimanje usmenih svedočenja. Iako se kamera ponekad može nasloniti na fiksni objekat (sto, polica), svaka promena u balansu kamere (npr. zamena težeg objektiva) može uzrokovati podrhtavanje slike. Nestabilna slika značajno umanjuje kvalitet intervjua.

Zato se preporučuje kupovina čak i jednostavnog stativa koji može da izdrži težinu opreme – bilo da je u pitanju telefon ili kamera. Idealno je koristiti viši stativ sa rasklopivim nogama, jer u mnogim situacijama neće biti pogodnog objekta na koji bi se mogao postaviti niski tripod.

Vodič za pripremu intervjua - formular saglasnosti

Nakon što istraživač sprovede opšte istraživanje o temi i odabere opremu, sledeći korak jeste izrada vodiča za konkretnu temu koju istražuje. Ovaj vodič može poslužiti kao pomoć pri organizaciji sopstvenih razmišljanja i strukture intervjua, ali i kao orijentacija tokom samog razgovora. Ipak, iskustvo tima Qualia pokazuje da pravljenje beleški tokom intervjua može ometati ispitanika, posebno ako ga prate duže pauze kako bi istraživač zapisao informacije. Zbog toga se preporučuje da se vodič koristi isključivo kao orijentacioni okvir - kako bi istraživač imao jasnu sliku o onome što želi da sazna, dok se beleženje prepušta korišćenoj opremi. Beleške se mogu koristiti za označavanje važnih trenutaka (npr. beleženje teme ili vremena u snimku kada je rečeno nešto značajno), posebno ako istraživač ima kontakt sa ekranom uređaja.

Ipak, postoji deo informacija koje istraživač treba da prikupi odmah, a to su osnovni demografski podaci ispitanika. To uključuje: ime i prezime, pol, podaci o roditeljima, bračni status i ime supružnika (ako postoji), da li imaju decu, mesto rođenja, gde su odrasli i gde sada žive. U kontekstu projekta ROMA SOUL FOOD, gde se intervjui bave temama duboko vezanim za domaćinstvo i pojedine njegove delove, korisno je prikupiti i informacije o strukturi doma i svakodnevnom životu u njemu. Neka od uvodnih pitanja mogu biti:

- Da li se sećate kuće u kojoj ste odrasli?
- Kako je izgledala kuhinja u vašem porodičnom domu?
- Da li određene osobe povezujete sa kuhinjom?

Iako su ova pitanja preliminarne, ona su ključna za pravilno tumačenje kasnije izrečenih informacija i za izgradnju profila ispitanika.

U sledećem koraku, vodič bi trebalo da sadrži pitanja zasnovana na prethodnom istraživanju, a koja se odnose na glavnu temu intervjua. Istraživač može izabrati različite pristupe temi:

- Temporalni pristup, prateći razvoj života ispitanika (ili sezonalnost, godišnje cikluse, praznike itd.)
- Tematski pristup, fokusiran na određene vrste hrane (npr. povrće, meso), kao i šire teme (npr. zdravlje i hrana, magija i hrana)

Primeri takvih pitanja su:

- Koje su pripreme za proslavu Đurđevdana u vezi sa hranom?
- Da li ste postili, i ako jeste – od čega i koliko dugo?
- Kako ste pripremali to jelo? Kako ga je pripremala vaša porodica?

Takođe, ispitivač bi trebalo da predvidi prostor za otvorena pitanja na kraju intervjua, kao što su:

- Pomenuli ste ovaj događaj – možete li reći nešto više o njemu?
- Niste detaljnije govorili o ovom delu – možete li ga pojasniti?

Ovakva pitanja pomažu u produbljivanju razumevanja i kasnijoj analizi.

Istraživač je dužan da pre intervjua obrati pažnju i na pravne aspekte zaštite podataka i skladištenja materijala. Svaki istraživački tim (ili pojedinačni istraživač) mora pripremiti formular saglasnosti (tzv. *disclaimer*) koji pokriva sledeće informacije:

1. Ko sprovodi istraživanje i u kom okviru (npr. evropski projekat ROMA SOUL FOOD)
2. Tema i svrha istraživanja
3. Vrsta doprinosa koji se traži od ispitanika i načina upotrebe njihovih izjava
4. Gde će materijal biti pohranjen (fizički ili digitalno), kako će biti dostupan i u kom formatu (npr. CD, server itd.)
5. Ograničenja upotrebe na koja ispitanici imaju pravo (npr. brisanje dela intervjua, zabrana objave na internetu, vremensko ograničenje za korišćenje – 5 ili 10 godina, korišćenje tek nakon smrti ispitanika itd.)

Posebno je važno napomenuti da je u okviru projekta ROMA SOUL FOOD predviđena objava delova intervjua na internetu. Ukoliko ispitanik ne pristane na ovu stavku, materijal ne može biti iskorišćen za krajnje rezultate projekta. Zbog toga je neophodno da se ova informacija jasno komunicira pre početka snimanja. Ako ispitanik ne pristane, intervju se neće sprovoditi u okviru ovog projekta, iako se može realizovati u drugom kontekstu (npr. za buduća, nekomercijalna istraživanja nakon završetka projekta).

PROCEDURA REALIZACIJE INTERVJUA

Intervju iz perspektive istraživača

U ovom poglavlju razmatramo dva ključna pitanja u vezi sa intervjuima: sam proces intervjuisanja iz istraživačke perspektive i iz perspektive reditelja. Cilj je da čitaocima ovog vodiča pružimo sve potrebne alate i metode kako bi mogli bolje da prilagode sopstveni stil i pristup intervjuu. U ovom prvom potpoglavlju bavićemo se metodološkim pristupima u vezi sa sprovođenjem intervjua.

Kao što je već pomenuto, svaki istraživač je slobodan da razvije sopstveni stil i metodologiju tokom intervjua. Međutim, ti stilovi se obično svode na varijacije unutar jedne od tri dole navedene kategorije. Postoje tri osnovne metodologije za sprovođenje intervjua usmene istorije: prva je strogo strukturisani intervju; druga je potpuno otvorena diskusija; a treća se može nazvati polustrukturisani intervju, pristup koji su razvili Gabrijele Rozenal i njen tim. Svaka od ovih metodologija ima svoje pristalice i kritičare, i za sve su iznošeni i argumenti „za“ i „protiv“.

U prvom slučaju, strogo strukturisanog intervjua, razgovor se zasniva na veoma specifičnom upitniku koji je istraživač unapred pripremio. U slučaju projekta ROMA SOUL FOOD, to bi mogao biti vodič koji je već pomenut. U ovom pristupu, ispitanik nema mnogo prostora za manevrisanje. Odgovori se daju na konkretna pitanja, koja su često zatvorenog tipa (npr. da li ste tada bili tamo?), i mogu rezultirati jednočlanim odgovorima tipa „da“ ili „ne“. Opasnost ovde, kako ističe Roj Hej, jeste da ispitanik postaje „zarobljen“ u logičkim obrascima koje je proizveo istraživački tim. Na taj način, drugi aspekti iskustva kojih bi se ispitanik mogao setiti mogu ostati potpuno potisnuti. Ovaj pristup, iako daje kvalitativne informacije, ima matematičku logiku i teži da dovede do uporedivih rezultata, jer se svim učesnicima u istraživanju postavljaju ista pitanja.

Na suprotnom kraju spektra nalazi se potpuno slobodna diskusija. U ovom slučaju, istraživač uglavnom prepušta ispitaniku da vodi razgovor i usmerava ga kuda želi. Ovakvim pristupom razgovor zaista može dovesti do nečeg neočekivano dobrog i zanimljivog na šta možda nismo ni pomislili, i otvoriti nove horizonte u istraživanju. Međutim, postoji i veliki rizik da se proizvede previše materijala sa nepotrebnim

informacijama koje neće doprineti istraživanju, a što je još važnije – otežaće upravljanje materijalom nakon intervjua, jer će istraživač morati da traži potrebne informacije u mnoštvu minuta neupotrebljivog sadržaja.

Treći metodološki pristup nalazi se na sredini i, zahvaljujući svom uspehu, prevazišao je okvire usko istoriografskog istraživanja i proširio se na razne filmske žanrove, poput istorijskih i kreativnih dokumentaraca. Kao što je već pomenuto, razvila ga je Gabrijele Rozenal sa svojim timom i on podrazumeva tri faze realizacije:

- a) u prvoj fazi, istraživač formuliše opšte i otvoreno pitanje, a ispitanik priča bez prekidanja. Na primer: „Možete li mi ispričati kako se priprema hrana za Đurđevdan?“
- b) u drugoj fazi, istraživač postavlja dodatna pitanja za pojašnjenje tema koje su već pomenute, kako bi se prikupile detaljnije informacije o određenim aspektima (npr. „Pomenuli ste pripremu ovog jela, možete li reći više o tome?“)
- c) u trećoj fazi, istraživač postavlja pitanja o novim temama koje zna zahvaljujući svom istraživanju ili iskustvu, a koje ispitanik možda nije pomenio ili je zaboravio.

Ova metoda je posebno efikasna kada se radi o veoma specifičnim temama – npr. ako nas zanima isključivo priprema hrane za Đurđevdan. U slučajevima kada se traže životne priče, potrebna je posebna pažnja, jer početno pitanje mora biti zaista otvoreno, ali i dovoljno obuhvatno da ispitanik uključi što više informacija.

Nakon što smo pomenuli metodološke pristupe koje mogu koristiti istraživački timovi ili nezavisni istraživači, u nastavku sledi nekoliko preporuka koje imaju za cilj da olakšaju sprovođenje intervjua. One su formulisane u vidu nabiranja kako bi se lakše sažele za potrebe ovog vodiča:

1. Pre intervjua je korisno upoznati ispitanika. Najmanje jedan uvodni susret je važan kako bi se „probio led“ i počelo graditi poverenje. Idealno bi bilo organizovati dva sastanka pre glavnog intervjua – jedan upoznavanja i jedan kratak, razgovor bez snimanja. Tako se stvara odnos poverenja i dobija osećaj o tome ko je ispitanik i kakvo znanje ima o temi, što pomaže boljoj pripremi. Naravno, u stvarnosti to nije uvek moguće, zbog kratkih rokova ili nedostupnosti sagovornika ili istraživača, ali se preporučuje da, kada god je moguće, ovakvi sastanci budu organizovani.

2. Prostor za intervju je veoma važan. Idealno je da se razgovor vodi u prostoru u kojem se ispitanik oseća prijatno – najčešće je to njihov dom. Potrebno je obezbediti prostor bez zvučnih smetnji. Treba izbegavati mesta sa bukom, kao što su kafići ili otvoreni prostori sa gužvom, i tamo intervju obaviti samo ako ispitanik insistira, uz prethodno pojašnjenje da se time mogu izgubiti ključne informacije.
3. Povezano sa prethodnim – izbegavati grupne intervjuje. Čak i ako je reč o paru, treba pokušati da se organizuju dva odvojena razgovora. Prisustvo druge osobe često ometa ispitanika, otežava izgradnju poverenja, a može dovesti i do prekidanja toka priče, traženja potvrda od prisutne osobe („zar nije bilo tako?“), naročito kada je reč o zajedničkim iskustvima.
4. Postavljamo što jednostavnija pitanja. Jednostavna pitanja su lakša za ispitanike. Složena pitanja, iako efikasna za istraživača jer mogu obuhvatiti više informacija, često zbunjuju ispitanike koji odgovore samo na jedan njihov deo.
5. Ne namećemo sopstvene stavove i ne postavljamo sugestivna pitanja (npr. „da li se to jelo pripremalo baš ovako?“). Naš zadatak je da slušamo, a ne da projektujemo sopstvena očekivanja. U odnosu koji gradimo, ne nastupamo autoritativno – što može lako da se desi, jer su ispitanici često formalno niže obrazovani od istraživača. Sugestivna pitanja gotovo sigurno vode ili ka netačnim odgovorima (jer će ispitanik iz stida pristati na naše mišljenje iako se ne slaže), ili ka jednočlanim odgovorima bez stvarnog sadržaja.

INTERVJU IZ PERSPEKTIVE REDITELJA

Postizanje dobrog estetskog rezultata, koji publici omogućava da intervju prati bez napora, predstavlja izazov za istraživače. Kao što je pomenuto, glavni cilj intervjuja usmene istorije jeste da se zabeleži što više relevantnih informacija. Ipak, budući da su se danas i sredstva za snimanje razvila i da se intervjui usmene istorije koriste i u druge svrhe osim isključivo istorijskog istraživanja, kreativna perspektiva istraživača igra veoma važnu ulogu. Stoga nije nužno da istraživač zna da rukuje komplikovanom opremom, ali što više zna – bolji će biti krajnji rezultat. U ovom delu vodiča iznećemo neke tehnike koje se koriste prilikom intervjuisanja.

U vezi sa prethodno pomenutim, a naročito sa pripremnim sastancima između istraživača i ispitanika, jeste i tzv. repérage. Repérage je zapravo analiza prostora u kojem će se intervju održati, kako bi istraživač odabrao najprikladnije mesto i kadar za snimanje. U slučaju da se intervju odvija u domu ispitanika, to može biti sto u dnevnoj sobi, sa nekoliko porodičnih fotografija u pozadini ili čak sa praznim prostorom u pozadini (u nastavku ćemo objasniti zašto praznina u pozadini ponekad može biti korisna). U slučaju da je prostor napolju, stvari su nešto lakše za istraživača, jer on može unapred, bez prisustva ispitanika, da obiđe prostor i odluči tačno gde će postaviti kadar. Osim što pomaže istraživaču da pronađe najbolji kadar za intervju, repéraž takođe pomaže u izbegavanju neprijatnosti između ispitanika i istraživača oko toga gde da sednu, što često vodi ka premeštanju nameštaja i gubljenju vremena.

Kada istraživač sve to pripremi, pre nego što intervju počne, potrebno je da postavi kadar i kameru koja će snimati. U ovom delu govorićemo o postavljanju kamere kada se koristi jedna kamera u prostoriji i o postavljanju opreme kada se koristi dve ili više kamere. Počecemo sa prvom situacijom, koja je i najčešća – kamera ne treba da bude postavljena direktno ispred ispitanika, niti ispitanik treba da gleda direktno u objektiv. Naspram ispitanika treba da sedi osoba sa kojom razgovara – istraživač/ispitivač. Kamera se postavlja s leva ili desna u odnosu na istraživača, pod uglom od otprilike 30 do 40 stepeni u odnosu na njegovu poziciju. U toj konfiguraciji kamera „hvata“ ispitanika sa strane, a ne direktno спреда. Na isti način, ni ispitanik ne gleda u kameru, već u nevidljivog sagovornika koji se ne nalazi u kadru. Ilustracija ispod

prikazuje kako ispitanik treba da bude pozicioniran, kao i gde treba da budu prva kamera i istraživač.

1

Iako smo zadovoljni načinom na koji smo postavili kameru, postoji još jedna stvar o kojoj moramo voditi računa kako bi kadar bio ispravan i kako bismo gledaocu preneli osećaj razgovora između istraživača i ispitanika. Reč je o tzv. pravilu trećine.

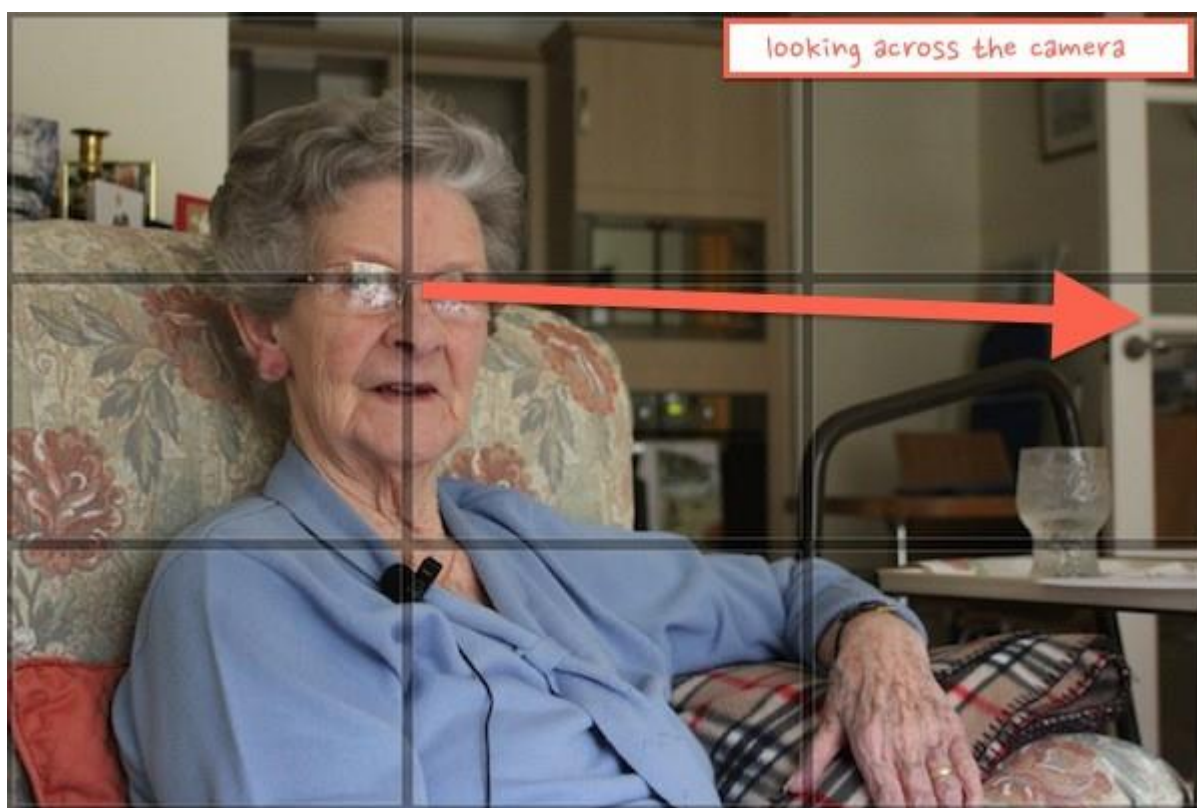
U praksi to znači da subjekt koji kamera snima zauzima otprilike 1,5 od 3 dela kadra. Kako se to praktično postiže? Svaka kamera – bilo da je reč o video kameri, DSLR-u ili Mirrorless-u – ima funkciju koja, kada se aktivira, prikazuje mrežu na ekranu kamere, sastavljenu od tri vertikalne i dve horizontalne linije, koje dele kadar na devet jednakih kvadrata.

Postavljanjem subjekta na tačke gde se te linije seku, dobijamo željeni estetski izgled. Najčešće, kada snimamo osobu onako kako je gore opisano (dakle, sa strane, pod uglom), postavljanje tačke između obrva na gornje levo ili gornje desno presečište linija (u zavisnosti od toga sa koje strane je postavljena kamera), i ostavljanje malo prostora iznad glave – daje nam sliku kakvu želimo. Pravilo trećine nije obaveza, već

¹ <https://pro.europeana.eu/post/exploring-cultural-heritage-through-oral-history> pristupljeno 30/12/2024.

jednostavan i efikasan način da stvorimo vizuelni doživljaj koji, kroz kompoziciju, vodi pogled

gledaoca ka glavnom subjektu, a istovremeno stvara dinamičniju sliku nego kada bi subjekt bio u centru kadra. Tako se dodaje osećaj dubine i vizuelno se podržava uloga ispitanika kao naratora. Ispravna primena pravila trećine treba da izgleda ovako:

2

Na kraju, kada je reč o kadru, važno je naglasiti da ne treba postavljati ispitanika ispred prozora. Razlog za to leži u načinu na koji kamera reaguje na svetlost – kada se direktan izvor svetlosti nalazi nasuprot kamere, kamera teži da potamni sve što se nalazi ispred tog izvora kako bi mogla da se prilagodi veoma jakoj svetlosti kojoj je izložena.

Zbog toga je mnogo bolje da postavimo ispitanika tako da gleda ka prozoru, a da se kamera nalazi iza tog prozora (odnosno između ispitanika i izvora svetlosti). Na taj način, lice ispitanika će biti ravnomerno osvetljeno, a mi ćemo dobiti ujednačenu ekspoziciju slike sa kamere.

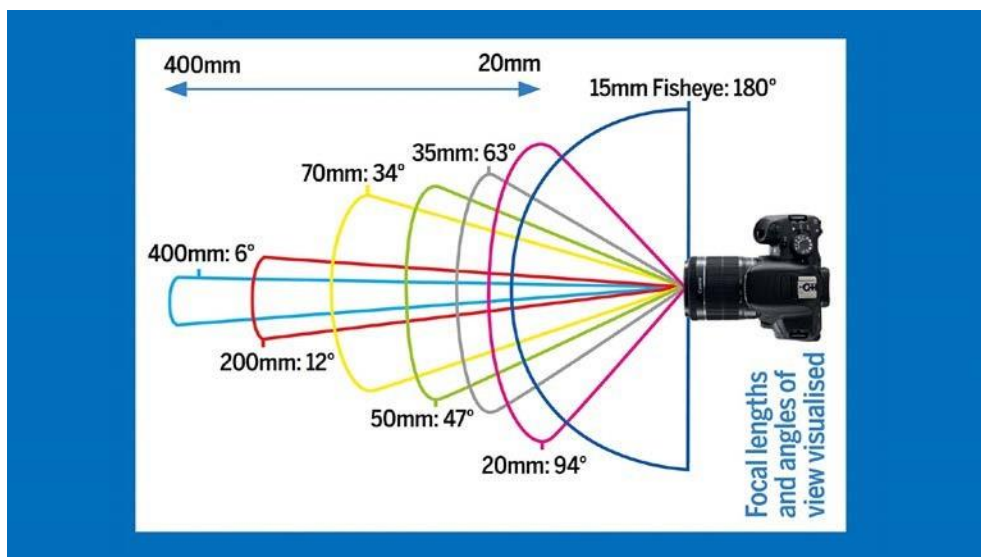
² <https://digitalwriting101.net/content/composing-and-framing-video-interviews/> pristupljeno 30/12/2024.

Kada postavimo kadar i budemo zadovoljni njegovim izgledom, sledeći korak jeste da podesimo parametre na kameri, u skladu sa osvetljenjem prostorije. Naravno, moguće je dodatno osvetliti prostoriju uz pomoć sopstvene rasvete, ali u ovom vodiču fokusiramo se na ono što možemo postići osnovnom opremom. Takođe, postavljanje profesionalne rasvete može delovati previše formalno, što često negativno utiče na ispitanika, koji se može osetiti „zatvorenim“ ili nelagodno. Zato ćemo se ovde fokusirati na unutrašnja podešavanja kamere, kojih ima četiri: Blenda objektiva (aperture); Brzina zatvarača (shutter speed); ISO vrednost; Balans bele boje (white balance).

Važno je napomenuti da sve DSLR i Mirrorless kamere imaju ove opcije, kao i neke video kamere i neki pametni telefoni višeg cenovnog ranga (flagship modeli). Da bismo mogli da upravljamo ovim parametrima, kamera mora biti u manuelnom režimu (Manual Mode). U suprotnom, kamera će automatski birati postavke – što nije nužno loše, jer time postiže balansiranu ekspoziciju – ali gubi se kontrola nad stilom, a često automatski povećava ISO, što može dovesti do pojave šuma (zrnatosti) u slici.

Razmotrićemo ove stavke pojedinačno.

Blenda objektiva je veoma važan faktor i za osvetljenost slike i za fokus. Postoje dve kategorije objektiva kod opreme gde se sočiva mogu menjati (dakle, ovo ne važi za mobilne telefone i neke video-kamere): objektiv sa fiksnom žižnom daljinom (prime) i zum objektiv. Svaki objektiv nosi tri bitna broja: žižnu daljinu (koliko „širok“ ili „uzak“ kadar hvata), maksimalan otvor blende (koliko svetla pušta) i ugao rotacije prstena na zum objektivima. Kod prime objektiva žižna daljina je fiksna i izražava se u milimetrima (8 mm, 12 mm, 16 mm, 24 mm, 30 mm, 50 mm, u zavisnosti od proizvođača). Milimetri određuju koliko će kadar biti širok ili uzak: objektiv od 8 mm zahvata mnogo više scene, dok objektiv od 50 mm ima uže, fokusiranije vidno polje. Fotografija ispod prikazuje razlike u uglu kadra.

3

U intervjuima usmene istorije, s obzirom na to da prostor kojim raspolažemo često nije veliki, potreban nam je objektiv sa srednjom do dužom žižnom daljinom, dakle 35 mm i više, pri čemu se objektiv od 50 mm smatraju idealnim za intervju. Oni omogućavaju prirodan prikaz lica bez izobličenja i dovoljno zamućuju pozadinu kako bi se pažnja usmerila na ispitanika. Drugi broj, koji se odnosi na to koliko je blenda otvorena ili zatvorena, pokazuje koliko svetla objektiv dozvoljava da uđe u telo kamere.

Objektivi sa fiksnim fokusom obično imaju manji broj, što znači da su to svetliji objektiv. To pomaže korisniku da u uslovima slabog osvetljenja dobije svetliju sliku. Međutim, blenda je povezana i sa dubinom fokusa slike. Šira blenda (manji broj) dovodi do plićeg fokusa, što znači da su lica i objekti manje oštri, dok uža blenda (veći broj) daje dublji fokus i time su lica i objekti oštrije definisani. Sledeća slika šematski prikazuje gore pomenute karakteristike blende:

³ <https://digitalwriting101.net/content/composing-and-framing-video-interviews/> pristupljeno 30/12/2024.

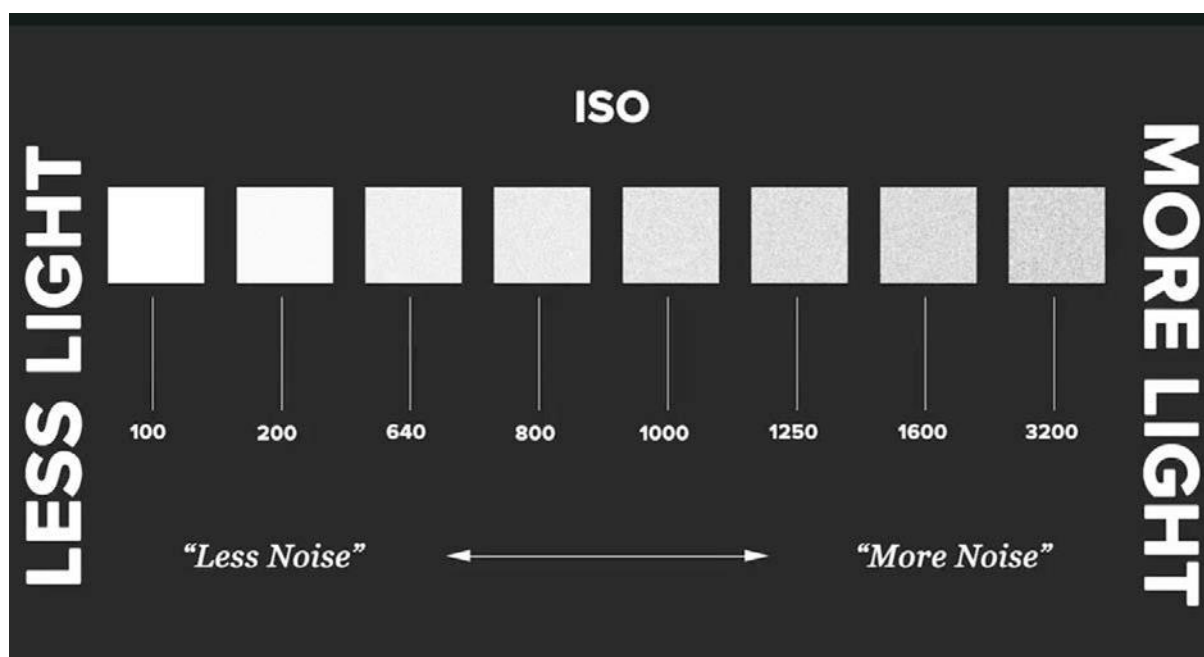
				
f/1.4	f/2.8	f/5.6	f/11	f/22
Very Large Aperture	Large Aperture	Medium Aperture	Small Aperture	Very Small Aperture
Very Small Depth of Field	Small Depth of Field	Medium Depth of Field	Large Depth of Field	Very Large Depth of Field
Almost Nothing In Focus	Little In Focus	Some In Focus	Much In Focus	Almost All In Focus
				

Na kraju, što se tiče blende, postoje situacije kada jaka sunčeva svetlost utiče na sliku i tada je potrebno na objektiv postaviti neutralni gustinski (ND) filter koji zasenči sliku, jer visoka ekspozicija svetlosti može „pregoreti“ sliku. Tu nam pomaže treći broj na prstenu objektiva da odaberemo odgovarajući filter. Međutim, ovakve situacije se uglavnom ne javljaju u zatvorenim prostorima kao što su kuće ili druge prostorije, pa je upotreba ND filtera u ovom projektu uglavnom opcionalna i potrebna samo ukoliko se snima na otvorenom.

Drugo osnovno podešavanje jeste brzina zatvarača kamere. Brzina zatvarača određuje koliko brzo se prikazuje pokret na snimku i utiče na to koliko je slika „stabilna“ ili „zamućena“. Takođe, ona reguliše koliko svetla ulazi u telo kamere i meri se u delovima sekunde ili čak u sekundama. Na primer, brzina zatvarača od oko 1/60 do 1/120 sekundi je dobra postavka za intervjuisanog koji sedi i ne pomera se, dok bi brzina od 1 ili 2 sekunde kod iste osobe dala vrlo zamućenu i preosvetljenu sliku. Dakle, dobra brzina zatvarača za intervju je između 1/60 i 1/80 sekundi.

Treće važno podešavanje je osetljivost kamere na svetlost (ISO). Kvalitetna kamera može pomoći korisniku da izađe na kraj sa slabim osvetljenjem, ali s druge strane, previsok ISO stvara mnogo šuma ili zrnatosti na slici. Opšte pravilo je da želimo da ISO bude što niži moguće. ISO obično počinje od vrednosti 100 (na nekim kamerama čak i istraživač, a ne da ih kamera bira automatski, jer automatski režim može postaviti vrednosti koje narušavaju kvalitet slike. Na sledećoj slici prikazana je

promena kvaliteta slike kako se povećava ISO vrednost:50) i udvostručuje se sa svakim sledećim nivoom: 100, 200, 400, 800, 1600 i tako dalje, sve do vrednosti kao što su 56.000 ili 64.000. ISO je povezan sa osvetljenošću slike i treba da se podešava u zavisnosti od prethodno izabranih vrednosti blende i brzine zatvarača. Nakon što podesimo te dve vrednosti, proveravamo ekspoziciju slike i odlučujemo da li je potrebno povećati ISO. Ako je ekspozicija dobra, ISO držimo na najnižem mogućem nivou. Ukoliko je slika tamna, povećavamo ISO, ali uvek sa ciljem da ostane što niži. Uopšteno, vrednosti ISO preko 1600–3200 počinju da uvode zrnatost na sliku kako bi je osvetlile. Ovo je jedan od razloga zašto podešavanja kamere treba da vrši istraživač (ili istraživači), a ne da se prepuštaju automatskim podešavanjima kamere, jer ona može automatski postaviti vrednosti koje će narušiti kvalitet slike. Na slici ispod prikazana je evolucija slike kako se povećava ISO broj:

4

Na kraju, podešavanje balansa bele boje odnosi se na to kako percipiramo svetlost prisutnu u prostoru u kojem se intervju sprovodi. U većini slučajeva, kamere vrlo dobro automatski prilagode balans bele, pa ukoliko je tako, nema potrebe za ručnim menjanjem. Međutim, ukoliko istraživač primeti da balans bele nije odgovarajući, može ga promeniti kroz podrazumevane opcije na kameri, kao što su podešavanja za svetlo iz unutrašnjih lampi, dnevno svetlo i slično. Treba napomenuti da istraživači

⁴ <https://tifsphotography.weebly.com/iso.html>, pristupljeno 30/12/2024.

koji koriste spoljašnju rasvetu za osvetljenje ispitanika mogu detaljno podesiti balans bele boje, jer mogu uskladiti boju kamere sa temperaturom svetla izraženom u kelvinima, koju navodi proizvođač lampe.

Zaključno, važan aspekt snimanja intervjua jeste ručno podešavanje fokusa. Primećeno je da u intervjuima, posebno kada u pozadini postoji više objekata i kada ispitanik gestikulira tokom govora, kamera u automatskom režimu često ne uspeva da zadrži ispravan fokus. Zbog toga je preporučljivo da istraživač ručno definiše i zaključa polje fokusa, kako bi se ono zadržalo na željenom mestu — najčešće na licu ispitanika — i ne bi prešlo, na primer, na njegove ruke u pokretu.

Takođe, treba obavestiti ispitanika da se tokom razgovora ne pomera previše, kako ne bi izašao iz fokusa. Poželjno je povremeno proveriti ekran kamere i uočiti eventualna odstupanja.

Za one koji nisu sigurni u svoje veštine manuelnog fokusiranja, većina kamera nudi i opciju tzv. kontinuiranog fokusa sa zaključavanjem tačke (continuous autofocus). Međutim, i ta opcija može izgubiti fokus ukoliko nešto (npr. ruka) uđe između kamere i lica. Ipak, u normalnim okolnostima, ova funkcija u većini slučajeva radi efikasno i bez većih problema.

POSLE INTERVJUA

Kalendar i inicijalna razmišljanja

Uspešno ste obavili intervju i upravo ste napustili mesto na kojem je održan. Veoma je važno da odmah zabeležite svoje prve utiske i iskustvo sa intervjuja. Šta mislite o ispitaniku? Šta ste dobili iz tog razgovora? Da li ste otišli sa osećajem da neke stvari nisu bile dovoljno razjašnjene ili da o njima treba dodatno razgovarati? Ove beleške su izuzetno važne kako ne biste ništa zaboravili i kako biste mogli da isplanirate sledeće korake. Možda vam nešto nije bilo jasno, a nije ni objašnjeno tokom samog intervjuja. Te početne misli, zabeležene na papiru, kasnije će vam pomoći prilikom analize materijala, kao i u odluci da li želite da se ponovo obratite ispitaniku radi dodatnog razgovora o nerazjašnjenim tačkama.

Sve ove beleške je najbolje organizovati u dnevničkoj formi. To će vam pomoći da ne izgubite trag razbacanih beleški, ali i da im se lako vratite kada god vam zatrebaju tokom interpretacije materijala. Dnevnik će takođe pomoći prilikom označavanja materijala (eksterni diskovi, memorijske kartice) i njegove sistematizacije.

SKLADIŠTENJE MATERIJALA

Nakon obavljenog intervjua i dobijene saglasnosti od ispitanika, već smo ih informisali o mestu na kom će moći da pristupe materijalu koji su nam dali. Činjenica je da bi to mesto, ako je povezano sa većom institucionalnom strukturom koja čuva slične materijale, moglo sa većim autoritetom da garantuje sigurnost i dugovečnost materijala. Međutim, to nije obavezno, jer smo svedoci sajber-napada i na najveće biblioteke, koji su rezultirali uništenjem materijala. Dakle, podrazumeva se da svaki istraživački tim odlučuje kako će skladištiti materijal i obezbediti slobodan pristup, najpre onima koji su učestvovali u istraživanju, a zatim, na zahtev, i drugim istraživačima.

U slučaju projekta ROMA SOUL FOOD odlučeno je da će fizičko mesto skladištenja materijala za svaku zemlju biti kancelarije organizacija učesnica, dok će digitalni prostor biti platforma Zenodo. Snimanja koja se obavljaju putem audio i video uređaja uglavnom se beleže na memorijske kartice ili internu memoriju uređaja (najčešće mobilnih telefona). Memorijske kartice dolaze u različitim formatima, ali za snimanje materijala u rezoluciji većoj od 1080p preporučuje se kupovina kartica sa brzim očitavanjem, a ne običnih. S obzirom na to da su ove kartice vrlo male, lako se mogu izgubiti, pa se preporučuje da se podaci prebace na veće hard diskove, koji će biti fizički objekti koje ispitanici i istraživači mogu da vide.

Takođe se preporučuje kupovina HDD ili SSD diskova, jer imaju veliki kapacitet i mogu da sačuvaju veliku količinu materijala, uključujući više intervjua. HDD i SSD diskovi su dostupni po pristupačnim cenama i obično imaju kapacitet od 1 ili 2 terabajta. Nasuprot tome, uobičajene memorijske kartice mogu da sačuvaju 64, 128, a ređe i do 240 gigabajta materijala. Međutim, svaki istraživački tim ili pojedinačni istraživač moraće da kupi odgovarajući kabl za čitanje takvih diskova (SATA), jer se oni ne mogu direktno povezati sa spoljnim portom računara ili laptopa.

Nakon nabavke hard diskova za skladištenje fajlova, sledeći korak je prenos podataka sa uređaja za snimanje na hard disk. To se može obaviti preko računara, bilo direktnim povezivanjem uređaja za snimanje sa računarom, bilo korišćenjem čitača

podataka, što se preporučuje jer je lakši za upotrebu, ima manje komplikacija i prikazuje samo memoriju, bez dodatnih sistemskih foldera kamere, koji mogu biti zbunjujući.

Ovde istraživač može naići na jedan konkretan problem. Neki snimači, zbog tehničkih ograničenja, prekidaju snimanje nakon određenog vremena, pa se intervjui prikazuju u više fajlova. Dakle, jednosatni intervju može biti podeljen u dva do četiri fajla. U tom slučaju korisnik može sačuvati intervju na dva načina: ili kreirati poseban folder gde će se svi fajlovi čuvati, ili – ako ima osnovno znanje rada u programima za montažu – spojiti sve fajlove u jedan. Druga opcija zahteva više vremena, ali se preporučuje, jer olakšava navigaciju kroz materijal tokom analize.

Takođe se preporučuje da se materijal skladišti na dva mesta – bilo na dva fizička uređaja (npr. interni disk računara i eksterni hard disk), ili na jednom fizičkom i jednom digitalnom prostoru (npr. eksterni hard disk i cloud platforma). Kada istraživač završi skladištenje podataka, preporučuje se da upotrebi nalepnice i trajni marker kako bi označio sadržaj svakog diska. Ovo će im uštedeti mnogo vremena u budućnosti i olakšati organizaciju. Fizički prostor u kojem se čuvaju diskovi, poput fioka ili polica, treba da bude zaštićen od vlage, udaljen od cevi i dobro osiguran. Ormar ili polica takođe treba da budu označeni i da ne sadrže ništa što može ugroziti prikupljeni materijal.

Klasifikacija je izuzetno važna i zavisi od više faktora. Najvažniji je – gde će intervjui biti arhivirani. Ako se odluči da intervjui budu pohranjeni u javnom arhivu, npr. univerzitetu ili javnoj biblioteci, klasifikaciju će raditi arhivski tim prema sopstvenim pravilima. U ovom vodiču razmatramo drugi slučaj, jer otvara više pitanja: u projektu ROMA SOUL FOOD, intervjui će se u početku čuvati u prostorijama organizacija učesnica.

Zato sve istraživačke ekipe moraju usaglasiti zajednički sistem klasifikacije. S obzirom na to da broj intervjua neće biti veliki, biće dovoljno nekoliko osnovnih informacija na nalepticama i u tablicama koje će se kreirati. Međutim, pošto arhiva može vremenom rasti – bilo kroz nastavak istraživanja, nove projekte ili sopstveni rad organizacija – preporučuje se da se već sada razmišlja o održivom sistemu.

Na nalepnici je korisno navesti osnovne podatke: ime i prezime ispitanika, mesto i datum intervjua. Redosled diskova može se organizovati po abecedi ili po serijskim brojevima, uz evidenciju o sadržaju svakog broja. Međutim, serijska numeracija može postati problematična kod međunarodnih projekata, poput ROMA SOUL FOOD-a, gde intervjui dolaze iz više zemalja, pa je teško koordinisati redne brojeve. Zato se preporučuje abecedni raspored.

Svaki disk može imati fizičku i digitalnu karticu/tablicu (npr. Excel fajl), upravo zbog bezbednosti i pravljenja kopija. Ova kartica treba da sadrži: listu intervjua na disku, osnovne informacije o svakom intervjuu (ime, prezime, starost, mesto i država gde je obavljen), podatke o istraživaču (ko je sproveo intervju, koji uređaj je korišćen za snimanje, gde je sačuvan fajl), temu intervjua i njegove podele. Na kraju, preporučuje se i sažetak intervjua, sa ključnim informacijama i temama koje su obrađene, kako bi drugi istraživači lakše mogli da se snađu.

Na kraju, dva pitanja se u ovom vodiču samo spominju: transkripcija i autorska prava, koja su važna za korišćenje materijala od strane istraživača. Transkripcija bi, po pravilu, trebalo da se uradi u celosti za svaki intervju, kako bi istraživački tim mogao precizno da se pozove na određene izjave ispitanika ili izdvoji delove za publikacije (naučne članke ili knjige). Međutim, to je vrlo dugotrajan i skup proces, jer zahteva mnogo radnih sati koje manji timovi često ne mogu da priušte.

U vezi sa citiranjem, tu se otvara i pitanje autorskih prava. Ukratko, autorska prava na snimak pripadaju njegovom producentu, tj. osobi ili organizaciji koja je sproveda intervju, dok rečima koje je izgovorio ispitanik pripadaju njemu, a njihovo korišćenje se definiše pisanim sporazumima sadržanim u saglasnostima.

Literatura

1. Hey, R., The Use and Abuse of Oral Evidence, Waurin Ponds, Deakin University Press, 1986.
2. Rosenthal, G. (2004). Biographical research. In C. Seale, G. Gobo, J. F. Gubrium, C. D. Silverman (Eds.), Qualitative research practice (pp. 48-64). London: Sage.
3. Thompson, P., The Voice of the Past, Oral History, New York, Oxford University Press, 2017.
4. Greek Oral History Association, <https://epi.uth.gr/>

